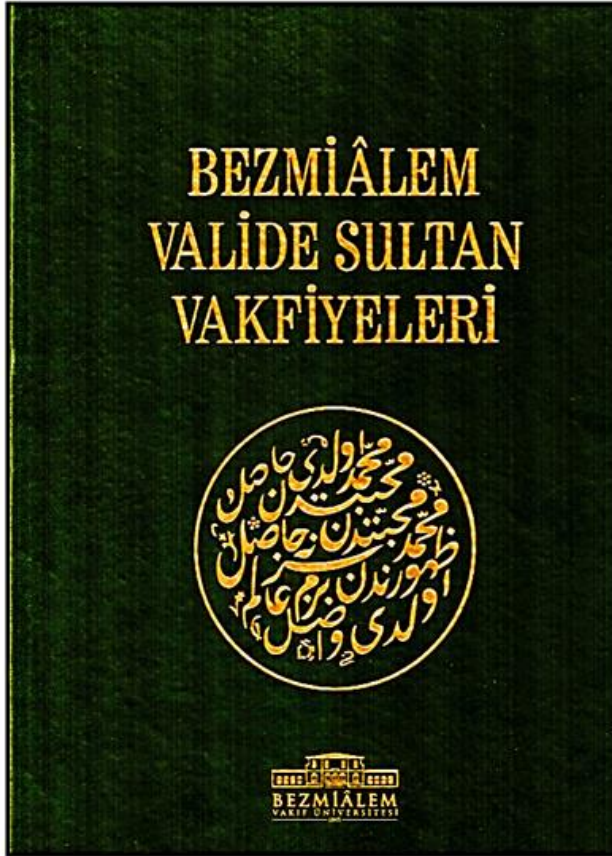

BEZMÎÂLEM VALİDE SULTAN VAKFİYELERİ

Terzi, A. (2020). Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri. İstanbul: Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Yayınları.

Türk-İslam medeniyetinin gelişiminde çok önemli bir yer tutan vakıf sistemi, esasen bir kişinin sahip olduğu menkul ya da gayrimenkul mal varlıklarını Allah'ın rızasını almak maksadıyla toplumun istifadesine sunması temeline dayanmaktadır. Bu vesileyle vakıf kurmak isteyen vâkıf, öncelikle halkın belli bir alandaki ihtiyacını karşılamak üzere bir tesis yapılması için faaliyete geçer ve yapılan bu tesisin ebedi olarak varlığını sürdürebilmesi için de sahip olduğu birtakım malların gelirlerini bağışlar.

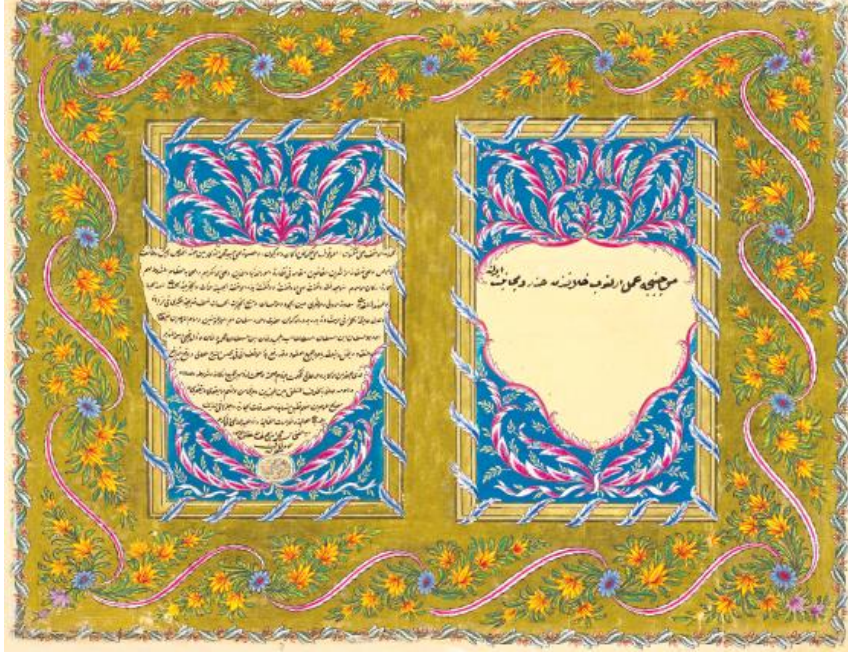
İslam coğrafyasında geniş yer tutan vakıf medeniyetini benimseyip geliştirerek daha üst seviyelere taşıyan Osmanlı Devleti, bu sistemin şehirleşme ve kimi sosyal ihtiyaçların karşılanması

alanlarında devletin yükünü hafifletmesinin avantajından daha fazla istifade etmek üzere vakıf kurma faaliyetlerini teşvik etmiştir. Özellikle padişah ve hanedan mensupları ile üst düzey devlet görevlileri bu anlamda halka örnek teşkil edecek vakıflar kurmuşlar ve böylece gelir seviyesi yüksek kimselerin vakıf yoluna yönelmelerine öncülük etmişlerdir.

Hem hayır işleyerek Allah katında sevap kazanmak hem halkın birtakım ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlamak hem de adının vefatından sonra dahi hayırla yâd edilmesiyle ebedi bir mevcudiyete kavuşmak maksatlarıyla vakıf kuran ve sahip olduğu mal varlığının büyük kısmını vakıf müesseselerinin devamlılığını temin için bağışlayan hanedan mensupları arasında hanımlar ön sıralarda yer almaktadır. Hayırsever hanedan mensubu hanımlar arasında da tanıtımını yapacağımız eserin konusunu teşkil eden Sultan II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülmecid'in annesi olan Bezmiâlem Valide Sultan, kendine önemli bir yer bulmaktadır.

İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteklediği Bezmiâlem Valide Sultan Kültürel Mirası Projesi dahilinde hazırlanan eserde, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Kasa nr. 11, defter nr. 1464'te mevcut olan Bezmiâlem Valide Sultan'a ait zeyilleriyle birlikte toplam 14

vakfiyenin Prof. Dr. Arzu Terzi tarafından titizlikle çevirisi yapılmış ve böylece Valide Sultan'ın hayırseverliğinin boyutu tafsilatıyla ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 1-Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyesinin İlk Sayfası

Prof. Terzi, kitabın giriş bölümünde öncelikle, çevirisi yapılan Bezmiâlem Valide Sultan'ın bütün vakfiyelerinin toplu olarak yer aldığı defterin fiziki özelliklerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Ardından validenin vakfiyelerinin bulunduğu Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki biri suret diğeri de kayıt defteri olmak üzere diğer iki defter hakkında okuyucuya bilgi sunulmuştur (s. 15-16). Yazar girişin devamında çevirisi yapılan vakfiyeleri; Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyelerinin Diplomatik Özellikleri ve Valide Sultan Vakfiyelerinin Muhtevaları olmak üzere iki farklı başlıkla ele almış ve bu doğrultuda değerlendirmelerde bulunmuştur.

Girişin Bezmiâlem Valide Sultan vakfiyelerinin diplomatik özelliklerinin ele alındığı kısmında (s. 16-19) yazar, vakfiyelerde yer alan rükünleri sıralayıp rükünlerin hususiyetlerini açıkladıktan sonra rükünlerde mevcut bilgilere yer vermiştir. Buna göre vakfiyelerde öncelikle tasdik ve tescil ibaresi, davet rüknü bulunmakta, birtakım geçiş cümlelerinden sonra vâkıfın tanımı denilen rükne sıra gelmektedir. Ardından mevkufun tanımı ve vakıf şartları rükünlerinden sonra vakfın tevliyeti meselesi yer almaktadır. Vakfiyeler, vakıftan rücû ve murâfaa ile hâkimin kararı, beddua, tarih ve son olarak da şuhûdü'l-hâl kısımları ile son bulmaktadır. Terzi, bahsi geçen başlıklar altında Bezmiâlem Valide Sultan'ın vakfiyelerinin rükünleri hakkında detaylı bilgiler verdiği, okuyucunun metin kısmının incelenmesi esnasında faydalanabileceği rehber niteliğindeki bu bölümden sonra validenin vakfiyelerinin farklı yönlerinin ortaya koyulacağı bir diğer bölüme geçmiştir.

Girişin bir diğer kısmı, Bezmiâlem Valide Sultan'ın vakfiyelerinin muhtevalarının tafsilatlı olarak ele alındığı 19-31. sayfalar arasındadır. Yazar burada valideye ait toplamda on dört vakfiyeyi, metnin okuyucu tarafından daha kolay anlaşılıp yorumlanabilmesi için hazırladığı altı tablo eşliğinde muhtevalarını esas alarak incelemiştir. Buna göre hayırsever validenin 25

Mayıs 1840 tarihli ilk vakfiyesinde Maçka'da yaptırdığı çeşme ve Eyüp Sultan Türbesi'nde gerçekleştirilecek çeşitli hizmetler için bir miktar nakit para ve bir ev bağışladığı görülmektedir. Validenin asıl vakfiyeye ilave olarak ilkinden yaklaşık iki ay sonra düzenlediği 21 Temmuz 1840 tarihli ilk zeyl ile çeşmenin yaşatılması ve vakıf görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için birtakım yeni gelir kaynakları tahsis edilmiştir. Bu vakfiye ile vakıf gelirlerine ilave edilen valideye ait evler bir tablo ile okuyucuya sunulmuştur.

Bezmiâlem Valide Sultan, bundan on ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra vakıf gelirlerine yeni kalemler eklemek üzere 6 Haziran 1841 tarihli ikinci zeyl vakfiyeyi hazırlatmıştır. Bu vakfiyede özellikle Riva'da validenin mülkü olan pek çok menkul ya da gayrimenkul varlığın gelirlerinin vakıf için bağışlandığı dikkat çekmektedir. Bu tarihten iki gün sonra yani 8 Haziran'da validenin bu sefer bir Kuran vakfı kurmak üzere yeni bir vakfiye düzenlediği görülmektedir. Buna göre, Yahya Efendi Dergâhı'nda gerçekleştirilen Nakşibendi Tarikatı ayinlerinde ve okunan hatm-i şerif duaları esnasında Bezmiâlem Valide Sultan'ın ismi de anılacak, her gün okunacak Kur'an-ı Kerim cüzleri, önce Hz. Muhammed ve Ashâb-ı Kiram'ın ardından geçmişte sultanlık yapmış Osmanlı padişahlarının ve bilhassa Sultan II. Mahmud'un ruhlarına hediye edilecektir. Yazar, Bezmiâlem Valide'nin kendi dua vakfına bütün Osmanlı padişahlarını da dahil etmesinin, "onun Osmanlı kimliğini benimsediğini ve kendisini hânedandan biri olarak görerek, ecdadı için hayır yaptığını" gösterdiğini ifade etmektedir (s. 22). Valide, iki gün sonra yeni bir dua vakfı düzenletmiştir. 10 Haziran tarihli dördüncü zeyl ile Ravza-i Mutahhara'ya dinî kitaplar ve kandiller bağışlanmış ve buradaki bazı görevlilere ücret tahsis ederek Kur'an okunmasını, kendine ve oğlu Sultan Abdülmecid'e hayır dualar edilmesini şart koşmuştur.

Asıl vakfiyeye 21 Haziran 1841 tarihinde düzenlenen beşinci zeyl ile, Beykoz bölgesinde yeni arazilerin gelirlerinin vakfa ilave edildiği görülmektedir. Ardından beş ay sonra yani 16 Kasım 1841'de yeni bir zeyl düzenlenmiş ve validenin mülkünde olan Paşa Köyü'nün gelirleri vakfa dahil edilmiştir. Ayrıca Bezmiâlem'in bağışladığı nakit para ile yeni birtakım gayrimenkuller satın alınmış ve onlar da vakfedilmiştir. Yazar, satın alınan bu gayrimenkulleri daha kolay anlaşılması için bir tablo halinde sunmuştur. 21 Eylül 1842'de asıl vakfiyeye yedinci zeyl düzenlenmiştir. Bu zeyl ile Beykoz bölgesinde validenin mülkünde olan epey geniş yer tutan gelir kaynakları vakfa katılmıştır. Ayrıca yazarın bir tabloyla işaret ettiği gibi pek çok yeni gayrimenkul satın alınarak gelirleri bağışlanmıştır. Bu vakfiyede Kur'an vakıflarına da yeni ilavelerin yapıldığı görülmektedir. Valide Sultan, bu vakfiye ile hayır eserlerine de bir yenisini eklemiş ve Medine-i Münevvere'de Hz. Hamza'nın makamları yolunda bir sebil yaptırmıştır.

Bezmiâlem Valide Sultan'ın hayırseverliğinin boyutunun en iyi anlaşılacağı olgu, 27 Eylül 1842 tarihli sekizinci zeyl vakfiye ile ortaya çıkmaktadır. Yazar, validenin, kullanımı için oğlu tarafından Yıldız'da inşa ettirilen Dilgûşa Kasrı'nı ve kasrın bulunduğu araziye yaşamı boyunca kirasını ödemek şartıyla bağışlayacak kadar kendini hayır işlerine adanmış olduğunu vurgulamaktadır.

İki sene içinde toplamda dokuz vakfiye düzenleyen valide, bir buçuk sene kadar bir süre geçtikten sonra 19 Şubat 1844'te yeni bir zeyl hazırlatarak vakıf gelirlerini arttırmak üzere yeni gelir kaynakları vakfetmiştir. Ayrıca Prof. Terzi'nin bir tablo ile tafsilatlı bir şekilde ortaya koyduğu yeni gayrimenkuller satın alınarak vakıf için bağışlanmıştır. Dokuzuncu zeyl vakfiye ile ayrıca Bezmiâlem Valide Sultan'ın türbelere yaptığı vakıflara da bir yenisi

eklenmiştir. Valide sultan, 15 Nisan 1845'te onuncu zeyl vakfiyeyi düzenleterek Varna'daki mülklerini ve Küplüce'deki kasır ve çiftliğini vakfetmiştir. Bu vakfiye ile ayrıca Mekke-i Mükerrerme'de yeni bir Kur'an vakfı daha oluşturulmuştur.

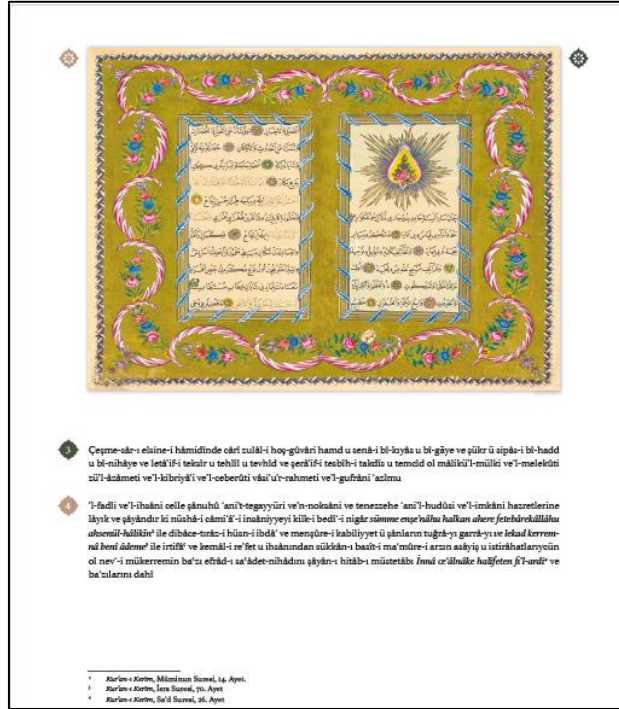
Bezmiâlem Valide Sultan'ın en önemli hayır eserlerinden biri olan Gureba-yı Müslimin Hastanesi ve hastane civarındaki cami, hamam gibi yapılar 15 Temmuz 1847 tarihinde düzenlenen on birinci vakfiye ile vakfedilmiştir. Yazarın tafsilatlı bir şekilde yedi madde halinde açıkladığı vakıf şartlarında hastanenin fonksiyonu ve işleyişi ile masraflarının karşılanması için tahsis edilen gelir kaynakları açıklanmıştır. 23 Mayıs 1849'da İstanbul'da ve Edremid'de yeni gayrimenkullerin vakıf gelirlerine katıldığı on ikinci zeyl vakfiye düzenlenmiştir. Bu vakfiyede bazı tekkeler ve kutsal yerlere yapılan vakıflar da yer almaktadır.

Bezmiâlem Valide Sultan'ın eğitime verdiği önem, 4 Mart 1851 tarihli on üçüncü zeyl vakfiye ile ortaya çıkmaktadır. Valide, bu vakfiye ile de pek çok yeni gayrimenkul gelirlerini vakfetmiştir. Ancak vakfiyenin en önemli hususiyeti, validenin Sultan II. Mahmud'un türbesi arkasındaki arazisi üzerine inşa ettirdiği Rüşdiye Mektebi ve sıbyan mektebi statüsündeki Yeşil Mektep'i bağışlamasıdır. Vakfiyede özellikle mekteplerin idari teşkilatlanması ve masraflarının karşılanması konularında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bezmiâlem Valide Sultan, ayrıca yaptırdığı Rüşdiye Mektebi'nde bir kütüphane kurmak üzere sahip olduğu kitapları da bağışlamıştır. Vakfiyenin son kısmı vakfedilen kitapların listesine ayrılmıştır. Prof. Terzi, vakfiyeden bahsettiği bu kısımda kitapları değerlendirmiş ve eserlerin hangi konuları kapsadığını bir tablo ile ortaya koymuştur.

Kitapta Prof. Terzi'nin muhtevaları hakkında yukarıda belirttiğimiz şekilde ayrıntılı bilgi verdiği giriş bölümünden sonra, vakfiyelerin transkripsiyonuna geçilir. Yazar, vakfiyelerin transkripsiyonunda takip edilen uygulamaların izah edildiği bir sayfalık açıklamaya yer vererek okuyucunun eseri incelerken veya kullanırken karşılaşıcağı soru ve sorunları bertaraf etmiştir (s. 32).

Son olarak kitapta asıl ve on üç zeyl vakfiye metni ayrı başlıklar altında okuyucuya sunulmuştur (s. 33-277). Her sayfanın üzerinde vakfiyenin iki orijinal sayfası, altında ise transkripsiyonlu metinleri yer almıştır. Bu tercihle, yazar tarafından okuyucunun ikisini aynı anda takip edebilmesi hususuna öncelik verildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 2- Eserin Metin Kısımındaki Sayfalardan Bir Örnek

Netice itibariyle bu kitapla, Osmanlı tarihinde en çok vakıf kuran valide sultan unvanını taşıyan Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı hayır kurumları, vakfettiği gelir kaynakları ile birlikte bunların işletimi gibi hususları ihtiva eden on dört vakfiyesi, son derece titizlikle çevirileri yapılarak günümüz Türkçesine kazandırılmış ve böylece vakıf medeniyetinin gelecek nesillere intikali hususunda önemli bir hizmet yerine getirilmiştir.

Arş. Gör. Dr. Sinem SERİN
İstanbul Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sinemser@istanbul.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1721-1678>